

gen leicht zerstreubend. Aus ihm wurde ein Stückchen im Wachs — Harzgemisch eingebettet und es wurden daraus Präparate hergestellt. An den Mikrotomschnitten konnte man leicht feststellen, dass der Messergriff aus einem *Weidenholz* ist. Dies bewiesen hauptsächlich die an den Kantenzellen gut bemerkbaren 7—8 reihigen einfachen grossen Tüpfel, die einzelreihigen Markstrahlen, ferner das zerstreutporige Holz und die Verteilung der Einfachen- und Zwillingsporen (XLI. 1—3.)

Die Holzkohlenreste der Wohngrube stammen aus *Pappeln*- und *Eichenhölzern*, wahrscheinlich aus *Quercus robur*. Zwar konnte man — wegen der

Kleinheit — an den Eichenholzstückchen die grossen breiten Markstrahlen nicht wahrnehmen, aber die Gefässanordnung, die einzelreihigen niedrigen Markstrahlen, und die metatrachealen Parenchymzellen weisen darauf hin, dass einige Holzkohlenreste aus Eichenholz stammen. (XLI. 4—6.)

An den aus den anderen Holzkohlenresten gefertigten Schnitten konnte man auch die einzelreihigen Markstrahlen gut sehen. Man konnte ferner feststellen, dass in den Kantenzellen die einfachen grossen Tüpfel sich in 2—3 Reihen ordnen, was ein sehr wichtiger Charakterzug der Pappelhölzer ist. (XLI. 7—8.)

István Szalay.

A Szeged-öthalmi avarkori arcvédőlemezdísz.

(Idetartozik a XXXVII. tábla.)

A népvándorlaskor régészeti irodalmából jól ismert az öthalmi préselt bronzlemez, a halat tépő sas motívumával.¹ A minta elterjedését az idézett munkák tárgyalják. A lemez rendeltetését illetőleg a felfogások eltérőek. Supka Géza valamely pontusi város cí-

merével ellátott dísztárgy maradványának tartja.² Takács Zoltán a „plakettet” permvidéki csüngődíszes ékszerekkel hozza kapcsolatba, azon az alapon, hogy a kis bronzlemez alja több helyen át van lyukasztva.³ Az ő nyomán László Gyula is csüngődísznek hiszi.⁴

Az ellentétes és nyilvánvalóan téves eredmények, valamint a tárgy kiterjedt irodalma arra készítetnek, hogy a Szeged-öthalmi díszített bronzlemez, (XXXVII. 1.) rendeltetése szempontjából újjólag megvizsgáljam.

A lemez 1 mm vastagságú bronzbádóg. A felület díszítőmintái pozitív préselőmintán készültek. Az alsó szegetlyt, préselés után, felülről törték át. A félkorongalakú, gyöngysordíszsel keretezett belső mező az egyetlen

¹ Archaeologiai Értesítő, 1881, 152. old., 153. old. 1. ábra (Pulszky Ferenc).

J. Hampel, Altertümer des frühen Mittelalters in Ungarn, II, 113. old.; III, 92. t. 1. ábra.

Felvinczi Takács Zoltán, Szeged-öthalmi hűn művészeti emlékek. Arch. Ért. 1915, 211—223. o., 1—18. ábra.

Arch. Ért. 1915, 349—357. o. (Supka Géza).

Supka Géza, A halászó madár típusához: Arch. Ért. 1917, 190—191. o.

László Gyula, Adatok az avarkori műipar ó-keresztény kapcsolataihoz. Budapest, 1935, 38—43. o. VI—VIII. t.

László Gyula, Újabb keresztény nyomok az avarkorból: Dolgozatok, 1940, 153—157. o., XXV—XXVI. t.

² Arch. Ért. 1915, 356. old.

³ Arch. Ért. 1915, 219—220. old.

⁴ László, Adatok stb. j. m. 42. l.

hiánytalan rész, mely a lemez eredeti méretéhez támpontot nyújthat. Hossza 3,8, szélessége 5,4, H. az alsó résszel együtt 6 cm. Az alsó lemezrész, csontosága ellenére tökéletesen kiegészíthető, sőt a jobbszáron megmaradt töredékek alapján nyilvánvaló, hogy a köríves díszek és a külső gyöngyszegély, az állatkompozíciót körülölelik. Bár az eddigi rekonstrukciós rajzok (A. É. 1915. 214. o. l. Hampel, III. 92. t. l.) nem tüntetik fel, de a lemez jobb alsó sarkánál világos nyomai maradtak még annak, hogy az átluggatott szegélyrész is tovább folytatódik. A felfelé futó nagyobb gyöngysor külső széle felhajlik, törött. Mutatja, hogy a préselt lemez itt befejezetlen. Préselőmintán készült díszek széle ugyanis sohasem végződik és hajlik a lemez pozitív oldala felé. A jobbsaroknál a szegély éppen az egyik lyuknál tört el. A nyílás, kiegészítése után, peremrésszel együtt messzebb kiugrik, mint a felhajló gyöngysor külső széle, tehát az eddig közölt rekonstrukciók rosszak. A lyuk sor nemcsak az alsó szegélynél volt meg, hanem mivel a jobbsaroknál tompaszögben felfelé indul és a méretek szerint is pontosan a külső gyöngysor csontka széléhez illeszkedik: épenúgy körülfut a minta szélén, mint a többi préselt keretdíszek. A kiegészítés után megnagyobbodott lemez alakja, egyezett a belső mező körszellet idomával. Hossza kb. 8,2, szélessége 9,8 cm volt. A megmaradt szegélynyílások felperdülő szélei a lemez hátlapján nem mutatnak kopást. Semmiféle nyoma sincs annak, hogy ide fémkarikás csüngőket akasztottak volna be, de az alapsor 15–16 nyílása és a lemez vékonysága is kizárják csüngők használatát, vagy csüngődíszként való felhasználását. A körülfutó lyuk sor pedig, mivel a tárgy mintázatahoz már nem tartozik, egy város címerével ellá-

tott dísz tárgynak kissé szokatlan szegélye lett volna.

A helyesen kiegészített Szeged—öthalmi lemez dísz rendeltetése, egészen más irányban keresendő.

Az öthalmi bronzlemez, egy *sisak baloldali arcvédőjének borítólapja* volt. Magyarországon az avarságnál ilyen rendeltetésű tárgy első ízben került elő, ellenben vaslapocskákból összeállított, a szegélyeken fűzőlyukakkal ellátott páncélrészletek sok változatban vannak. Az egyik deszki halom koravasar sírjában, méretre is ugyanolyan páncéllapocskákat találtam, mint amilyenek a VII. századi keresi leletből (Krim, Oroszország) ismeretesek, ahol két sisak is volt arcvédő lemezekkel együtt.⁵ A szabálytalan köríves arcvédő lapok szegélyén a szegedihez hasonló lyuk sor látható. Ezek az áttörések nem díszítések, hanem fűzőnyílások, melyeknek segítségével a lemez alá fektetett bőrbélést bélhúrral, vagy bőrfűzővel erősítették fel. A sisak felé, a jobb- és baloldali arcvédőlemez egyenesebb széle esett. A szentes—berkeháti gepida⁶ és a mezőbándi⁷ keleti-germán jellegű temetőből a keresihez hasonló arcvédő lapok ismeretesek; a fűzőlyukakkal ellátott szegély ezeknél is megvan.

A természetes nagyságban kö-

⁵ *Wsewolod Arendt*, Ein altertürkischer Waffenfund aus Kertsch: Zeitschrift für historische Waffen- und Kostümkunde, Berlin, 1932. Bd. 4, H. 3; Abb. 1 c.

⁶ *Csallány Gábor*, Régi germán sírmező a szentesi határban: Arch. Ért. 1904, 157. o., 15. sír. — *Hampel*, III. 453. t. 15. sír; II. 774. o.

⁷ *Kovács István*, A mezőbándi ásatások: Dolgozatok, 1913, 13. kép 13–14. ábra; rekonstr. rajz 14. kép. A vaslemez fűlvédő 3 mm vastag. A felfűzés és a bőrszegély nyomai jól kivehetők rajta. — A baldenbeimi sisak arcvédője hozzá hasonló: u. ott 86. kép 4.

zölt szentes—berekhíti arevédőlemez (XXXVII. 2.), mintegy 1 mm vastagságú bronzlemezéből készült. A kép a baloldali arevédő fedőlapját a belső felületén mutatja, rajta a bélés nyomai látszanak. Meglepő, hogy a felső szegély szélessége, rajta a nyílások száma és mérete, csaknem azonos az őthalmi példányával. A berekhíti 15. sírból a sisak nem jött elő, de a 13. sírban levő sisakborda⁸ az arevédőlemezzel összefügghet. Az arevédőlemezek peremnyílásainak száma változó. Epenyí változhat magának a lemeznek az alakja is. A felsorolt példákön díszítést nem találunk, de hogy ez is szokásos volt, mutatja Traianus oszlopának egyik sisakképe, melynek arevédő lapján kosfej látszik.

Népvándorláskori sisakokra adatokat az idézett művekben lelhetünk.¹⁰

Szokatlanak tetszik, hogy a sisakról alácsüngő arevédőn a sas háttal van lefelé. Ezt megmagyarázhatjuk úgy, ha a halattépő sást a sisak figurális díszű főkompozíciójának mellékalakjaként fogjuk fel. Előfordulnak egyébként olyan avar bronzövszíjvé-

gek is, amelyeken az állatküzdőelmi jelenetek szintén fordított helyzetbe kerülnek. Itt az ábrázolás nem mások számára szolgál, hanem csak a tulajdonos figyelmét kívánja felhívni.

A minta szimbólikus jelentésű, összefügg a tárgy rendeltetésével. Miként a sas karmaival könnyedén szét-tépi prédáját, úgy koncolja fel a sasakosarevédős vitéz is fegyverével ellenfelét. Az őthalmi lemez keretdíszei: a sarkoknál arcábrázolás;¹¹ a pajzsalakú, köríves idomokból álló sornál pedig szájmotívum. Analógiáját Castel Trosino longobard temetőjének 119. sírjában¹² és a kunszentmártoni ötvössír préselőmintái közt látjuk.¹³ Ide sorozandó a gátéri 11. sír nagyszíjvége is.¹⁴

A sas szárnyán levő préselt rovátkadisz kétségtelenül a fogazás körébe tartozó stíluselem.¹⁵ Ezen díszítőmotívumon keresztül az őthalmi lemez hozzátartozik a Duna—Tisza-közi avarkori fogazásos csoporthoz mely pedig népiség szempontjából nem az avarokhoz, hanem a déloroszországi kultúrkörből kiszakadt hún-bolgár eredetű törzsekhez kapcsolódik.¹⁶

⁸ Arch. Ért. 1904, 155. o.; tömör bronzból készült, 80 mm hosszú pánt-töredék, egyik végén 25, a másikon 20 mm széles. Közepén hosszában gerinc fut, két oldalon, egymástól 27 mm távolságban hat szög veri át.

⁹ Nagy Géza, A magyar viseletek története, 2. f. tábla 10.

¹⁰ W. Arend, Der Nomadenhelm des frühen Mittelalters in Osteuropa. Zeitschrift für Historische Waffen- und Kostümkunde, Berlin, XIV, 1935—36, 26. o.

F. v. Schubert—Soldern, Die frühmittelalterlichen Spangenhelme. Z. H. W. K., IV, 1906, 193. o.

E. v. Lenz, In Russland gefundene frühmittelalterliche Helme. Z. H. W. K., X, 1923—25. Anhang.

Hampel, i. m. III, 292. t.; nagyszentmiklósi aranykorsó lovasalakjának sisakképe.

¹¹ László, Adatok stb., 38—39. o., VII. t. 1b.

¹² Mengarelli, La necropoli barbara di Castel Trosino presso Ascoli Piceno: Monumenti Antichi, Milano, 1902, 145 skk., 119. sír, XIII. t. 1. A két kisebb vereten a szájmotívum meglepő analógiája található.

¹³ Csallány Dezső, A kunszentmártoni avarkori ötvössír. Szentes, 1933, I. t. 13, 6—9. ábra.

¹⁴ Fettich Nándor, Az avarkori műipar Magyarországon: Arch. Hungarica, I. 1926, VI. t. 25.

¹⁵ Marosi Arnold és Fettich Nándor, Dunapentelei avar sírleletek: Arch. Hung. XVIII. 1936, 96. o. jegyzet.

¹⁶ Csallány Dezső, Kora-avarkori sírleletek. Folia Archaeologica I—II. 1939, 152—153. o.

A Szeged-öthalmi préselt arevédőlemezdísz, a castel trosinói, kunszentmártoni, keresi sírleletek figyelembe vételével, Kr. u. 630–650 körül készült és pontusi forrásból ered.

A halat tépő sas mintája a griffesindás díszítményű avar bronzöntés első periódusára is átöröklődött, amint a dunapentelei,¹⁷ bágyog-gyűrhegyi¹⁸ és csepeli¹⁹ leletdarabok mutatják. Ezen sírleletek szoros összefüggése az öt-

thalmi griffes övdíszgarnitúrával²⁰ valószínűvé teszi, hogy az arevédőlemeznek ez a garnitúra volt a kísérője. Mindegyik az avar bronzöntés I. periódusába tartozik. Mindezekből kiviláglik, hogy az öthalmi arevédőlemezdísz még a VIII. század első negyedében is használatban, illetve birtokban volt, és a halat tépő sas ábrázolása a magyarországi avar kori fémművesség kedvelt díszítőmotívumai közé tartozott.

Dr. Csallány Dezső.

¹⁷ ¹⁸ László, Adatok stb., IV–VI. t.
¹⁹ Dolgozatok, 1940, XXV. t. 18–28.

²⁰ Hampel, III. 97. t. 12, 10, 9 (2 drb), 96. t. 6 (2 drb), 93. t. 7. (2 drb.)

Backenschutzschmuck aus der Avarzeit von Szeged-Öthalom.

(Hierzu die Tafel XXXVII.)

Aus der archäologischen Literatur der Völkerwanderungszeit ist die gepresste Bronzeplatte von Öthalom mit dem Motiv des Fisch zerreisenden Adlers (XXXVII. 1.) wohl bekannt. Die Auffassungen über die Verwendung dieser Platte gehen auseinander. Teils hielt man sie für einen Rest eines mit dem Wappen einer pontischen Stadt versehenen Schmuckgegenstandes, teils jedoch brachte man sie mit permändischem Schmuckgehänge in Verbindung.

Der Grund dieser irrigen Ergebnisse liegt in der schlechten Rekonstruktion der fragmentarischen Platte. Deutlich verbliebene Spuren zeigen, dass der durchlöcherter Randteil herumläuft. Die richtig ergänzte Platte hat eine ungefähre Grösse von 8.2×9.8 cm.

Die Bronzeplatte von Öthalom war das Deckblatt des linken Backenschutzes, von einem um 630–650 verfertigten Helmes. In Ungarn kam ein Gegenstand solcher Verwendung in der Hinterlassenschaft des Avarentums erstmalig vor. Auf Grund der Backen-

schutzplatten von Keres, Szentes-Berekhát (XXXVII. 2.) und Mezöbánd ist es klar, dass die Durchlöcherung des Randes auf der Öthalom Platte nicht Verzierungen, sondern Durchziehlöffnungen sind, mit deren Hilfe man die Lederfütterung mittels Darmsaiten oder Lederschnüren befestigte.

Die an dem Adlerflügel gepresste Kerbverzierung weist das Stück zur avarisch-gezahnten Gruppe der Landschaft zwischen Donau und Theiss, die, vom Gesichtspunkt der Volkszugehörigkeit aus betrachtet nicht zu den Avaren, sondern zu den hunnisch-bulgarischen Stämmen gehört, deren Kultur dem südrussischen Kulturkreis entsprossen ist.

Verwandte verzierte Grabfunde bringen uns zu der Annahme, dass der Bronzegürtelschmuck von Öthalom der Begleitfund der Backenschutzplatte gewesen sein mag. Der Bronzeschmuck der Backenschutzplatte war noch im ersten Viertel des VIII. Jhs., also in der ersten Periode des avarischen Bronzegusses im Gebrauch.

Dr. Dezső Csallány.